

terapie a přirozeně na závěr terapie. Použity byly běžné používané psychologické testové metody převážně dotazníkového rázu (např. Freiburgský osobnostní dotazník), posuzovací škály, verbální analýza komunikace atp. Katamnestické šetření formou interview provedli výzkumníci po dvou letech. A jaké byly shledány změny? Z publikace zjišťujeme, že došlo ke zlepšení ve sledovaných osobnostních a zdravotních ukazatelích u léčebných skupin i u kontrolní neléčené skupiny. Větší pozitivní změny nastaly u skupin léčených. Při diferencovaném pohledu vedl autogenní trénink ve srovnání s ostatními postupy nejvíce ke snížení všeobecné nervozity a k zmírnění psychovegetativních poruch. Autor zvažuje vhodnost jeho indikace především u psychosomaticky nemocných. Jacobsonova metoda progresivní relaxace měla za následek — a to překvapuje — hlavně zlepšení sociálních kontaktů pacientů, kteří se stávali výrazněji společenšší. Dle výzkumu je vhodné používat ji u nemocných, jež jsou relativně emočně stabilní. Analytická skupinová psychoterapie, ve srovnání s předchozími postupy, vedla nejvíce ke stabilizaci emocionality pacientů a ke zlepšení jejich sociální adaptace. Tento přístup je metodou volby u nemocných více osobnostně narušených a s výraznějšími zdravotními obtížemi. Naopak u pacientů emočně stabilních dochází při krátkodobé terapii ke zhoršování jejich stavu, protože nastane narušení jejich psychických „obran“. Výzkumem bylo dále prokázáno, že pravidelně docházelo ke zhoršení zdravotního stavu u pacientů starších a méně vzdělaných, stejně tak u nemocných, kteří si od terapie příliš mnoho slibují a průběh léčby vede ke zklamání a rozčarování.

Autor práce používá výsledků výzkumu k argumentaci ve prospěch názoru, že krátkodobá skupinová psychoterapie odstartuje proces uzdravy a je proto účinná i z hlediska dlouhodobé perspektivy nemocných.

Při kritickém zhodnocení recenzované publikace lze konstatovat, že její informační přínos není velký a navíc i z metodologického hlediska jí lze ledascos vytknout (např. sestavování zkoumaných skupin). Překvapuje, že pozornost nebyla také zaměřena na zkoumání vztahu mezi terapeutem a pacientem (pacienty), na osobnost terapeutů a styl jejich práce. Výzkum a z něho plynoucí kniha dě-

lají dojem, že byl plánován a prováděn účelově — s cílem prokázat účinnost psychoterapie a zdůvodnit tak existenci pracoviště, kde byl uskutečněn.

J. Vyměta

L. Ďurič a kol.

TVORIVÉ MYSLENIE A PSYCHOLÓGIA

Bratislava, SPN 1990. 160 s.

Naša nová škola musí aktívnu a tvorivú činnosť rozvíjať na všetkých stupňoch i druhoch škôl. Pracovníci vedeckovýskumného Oddelenia školskej psychológie Katedry Psychologických vied FFUK v Bratislave sa viac než desať rokov zaoberajú touto problematikou. Výsledky ich zistení pozná odborná verejnosť zo série publikácií Psychológia a škola. Na stránkach tohto, už jedenásteho zväzku, riešia psychologické otázky aktuálnych výchovno-vzdelávacích činností učiteľa a ostatní pedagogickí pracovníci. Obsahuje osem príspevkov, z ktorých sa okrem prvého a posledného všetky zaoberajú zámerným rozvíjaním tvorivého myslenia žiakov. Spoluautormi sú: Štefan Russ, Jozef Ambruš, Zdenka Buganová, Gabriela Štefaneková, Eva Sollárová, Margaréta Jedináková a Viera Uherčíková. Ich príspevky dokumentujú výsledky výskumných prác, ktoré vznikli v spolupráci s učiteľmi experimentálnej Základnej školy v Bratislave na Riazanskej ulici.

Vedúci autorského kolektívu L. Ďurič píše, že učitelia absolvovali mnohé školenia, na ktorých sa postupne oboznamovali s obsahom i metodikou vyučovania, predovšetkým v matematike. Osvojovali si základy množinovej matematiky a metodiku jej vyučovania s použitím nových doteraz nezvyčajných vyučovacích a učebných prostriedkov. Matematika sa stáva centrálnym vyučovacím predmetom. Rodičia chcú pomáhať svojim deťom pri domácich úlohách tak, že sa sústavne informujú o ich zadaní a kontrolujú ich správnosť. Ostali prekvapení, keď zistili, že počty, ktoré sa pred 15–20 rokmi učili, sa vyučujú celkom inak ako matematika, ktorú sa učia ich deti. Vznikol vážny sociologický, psychologický, pedagogický problém. Mnohí učitelia, najmä 1. ročníka ZŠ, sa pamätajú, že rodičia na triednych aktívoch kritizovali vyučovanie matematiky. Učitelia ich presviedčali, že pri domácich úlohách deťom netreba pomáhať, lebo učivo sa

naučili v škole a doma si ho majú len precvičiť, prehľbiť. Učitelia prvých ročníkov základnej školy argumentovali i tým, že deti sa budú vo vyšších ročníkoch učiť napríklad angličtinu, ktorú rodičia neovládajú, teda im nebudú môcť pomáhať.

Z hodnotenia týchto skúseností vyplynulo, že zvýšenú pozornosť treba venovať učiteľom a učiteľskému povolaniu. Vedy, ktoré sa zaoberajú učiteľskou činnosťou, by sa v budúcnosti mali viac zamerať na riešenie učiteľských problémov. Medzi ne patria psychologické, najmä pedagogické vedy, školská a učiteľská psychológia. Treba tu popravde povedať, že ešte aj dnes mnohí psychológovia si tieto tri psychologické disciplíny zamieňajú alebo stotožňujú.

Pred niekoľkými rokmi D. Kováč, L. Ďurič a J. Hvozdič napísali príspevok do zborníka *Studia psychologica* pod názvom *Vývin pedagogickej psychológie na Slovensku od r. 1945*. V tomto článku uviedli, že aktivity pedagogických psychológov sa sústredili do štyroch hlavných oblastí:

1. teoretické otázky pedagogickej psychológie,
2. výskum žiakov, najmä základných škôl,
3. výskum učiteľovej osobnosti,
4. tvorba učebníc psychológie pre stredné a vysoké školy.

Do názvu pedagogická psychológia zahrnuli to, čo dnes označujeme ako školská i učiteľská psychológia. Z týchto psychologických disciplín názov pedagogická psychológia je najstarší. Prvá učebnica *Pedagogická psychológia* vyšla už v roku 1884, teda 5 rokov po založení prvého psychologického laboratória na svete (W. Wundt). Jej autorom bol G. Mayer. V Čechách vyšla učebnica v roku 1913 pod názvom *Pedagogická psychologie* od J. Šustala. Tieto učebnice však obsahovali viac školskú a učiteľskú psychológiu než pedagogickú psychológiu. Predmet skúmania týchto psychologických disciplín sa ešte nevyhranil. Riešiť sa začali až neskôr, a to napriek tomu, že každá veda sa musí predovšetkým snažiť, aby sa stanovil predmet jej vlastného bádania. Predmet pedagogickej psychológie definuje L. Ďurič takto: „Pedagogická psychológia je veda o psychologických zákonitostiach výchovno-vzdelávacieho procesu v školských i mimoškolských výchovných zariadeniach.“ Touto definíciou chce autor zdôrazniť, že pedagogická psychológia skúma, resp. má skúmať

psychologické zákonitosti výchovy a vzdelávania vzhľadom na stanovené ciele spoločnosti a na základe vnútorných protirečení samotnej pedagogickej psychológie. V tomto zmysle pedagogická psychológia je jednou zo základných hraničných vied pre pedagogické vedy. Inými slovami povedané: pedagogická psychológia priamo, t. j. bezprostredne nezasaňuje do výchovno-vzdelávacieho procesu. Pôsobí prostredníctvom pedagogických vied (základných i aplikačných) a prostredníctvom učiteľskej psychológie prípadne prostredníctvom psychológie pre vychovávateľov.

Predmetom učiteľskej psychológie je naučiť učiteľa okrem iného rešpektovať tvorivú osobnosť žiakov a L. Ďurič tvrdí, že to nie je ľahká úloha. Môže sa stať, že v triede budú dvaja-traja nadpriemerní žiaci, ktorí k riešeniu školských úloh budú pristupovať neobvykle a nebudú rešpektovať zaužívané stereotypné spôsoby. Takýchto žiakov učiteľ nesmie uzemňovať a ubíjať v nich tvorivý spôsob učebnej činnosti, aj keď mu to spôsobuje prácu navyše. Vysokotvorivý žiak sa trochu podobá čudákovi. Myslí divergentne. Menej tvoriví učitelia ich nemajú radi. Interakcia učiteľ — vysokotvorivý žiak sa naruší. Učitelia majú radšej vysokointeligentných žiakov, tí sú konformní. Učitelia s nimi nemajú problémy, lebo myslia konvergentne, tak „ako sa patrí“.

Významnou úlohou učiteľov je vytvárať priaznivú klímu pre tvorivú výchovno-vzdelávaciu činnosť v triede. Tvorivá klíma je živnou pôdou pre zrod tvorivých nápadov. Americký psychológ E. P. Torrance, uznávaný bádateľ v oblasti výchovy tvorivosti žiakov, považuje za pozitívne faktory pre utváranie tvorivej klímy vo výchove takéto podmienky: škola má byť hrdá na tvorivých žiakov; žiakov treba učiť tvorivému riešeniu problémov; tvorivých (divergentne mysliacich) žiakov netreba posudzovať ako abnormálnych; treba pomáhať tvorivým žiakom, aby sami poznali svoje tvorivé schopnosti; v triede treba vytvárať také ciele a hodnoty, pri dosahovaní ktorých má tvorivosť žiakov veľký význam; nemožno dopustiť, aby bol tvorivý žiak v kolektíve izolovaný, ale žiakom treba pomáhať prekonávať ťažkosti pri hľadaní a objavovaní; učiteľ musí byť vtipný a odvážny pri rozlišovaní medzi nedisciplinovanosťou a tvorivosťou žiakov; má podporovať tvorivých žiakov v iniciatíve

pri manipulovaní s predmetmi a myšlienkami, školu spájať s problémami života a naučiť žiakov všimnúť si tieto problémy.

Učiteľ musí poznať základné vlastnosti tvorivej osobnosti žiaka, aby vedel odhaliť jeho nadanie a rozvíjať jeho talent pre tvorivú učebnú, neskôr pracovnú činnosť. Musí ďalej poznať tvorivý proces, vývin tvorivosti a tvorivý produkt. Dôležité je, aby poznal podmienky zámerného rozvíjania tvorivého myslenia žiakov v školskej i mimoškolskej činnosti. Každý učiteľ by mal vychádzať zo súčasnej psychológie tvorivosti, podľa ktorej každý duševne zdravý človek disponuje istou úrovňou tvorivosti. Pravda, táto úroveň je u každého človeka iná. Tak je to aj u žiakov, máme žiakov vysokotvorivých, priemerne tvorivých a nízkotvorivých. To je prvá poučka L. Ďuriča. Ďalšia poučka súčasnej psychológie tvorivosti spočíva v tom, že tvorivosť, podobne ako všetky ostatné duševné javy, sa rozvíja v činnosti. Keďže základnou činnosťou žiakov a študentov je učenie, ich tvorivosť sa môže úspešne rozvíjať práve vo výchovno-vzdelávacom procese. Tretia poučka spočíva v tom, že výchova k tvorivosti je súčasťou výchovy celej osobnosti človeka.

V závere nám neostáva nič iné, ako sa pripojiť k odporúčaniam L. Ďuriča, aby sa pre správne pochopenie podstaty tvorivosti žiakov a jej efektívneho rozvoja na všetkých učiteľských prípravkách, v rámci postgraduálneho štúdia učiteľov a ďalšieho vzdelávania vedúcich pedagogických pracovníkov prednášala disciplína psychológia tvorivosti v primeranom rozsahu.

M. Lesáková

V. A. Chaščenko a kol. (red.)

METODIKI
SOCIALNO-
-PSYCHOLOGIČESKOJ
DIAGNOSTIKI LIČNOSTI
I GRUPPY

AN SSSR Institut psichologii, Moskva
1990

Sborník vedeckých prác pripravili pracovníci laboratoře sociální psychologie AV SSSR ve spolupráci s vědecko-výzkumnými pracovníky z Leningradu, Kijeva, Minska a Kurska. Práce jsou věnovány sociálně psychologickým metodikám, které jsou určeny pro výzkum osobnosti,

skupiny a meziskupinových vztahů. Jsou zkoumány principy vytváření diagnostických a experimentálních metodik a vysvětlována základní východiska hodnocení sociálně psychologických procesů. Autoři popisují nové a modifikované diagnostické procedury, metodiky a programy a uvádějí výsledky výzkumů, které realizovali s využitím předložených metodických prostředků.

Problematika vytváření metod sociálně psychologického výzkumu byla vždy považována za velmi důležitou, o čemž svědčí i dřívější práce pracovníků laboratoře sociální psychologie (např. Metodologija i metody socialnoj psichologii, red. E. V. Šoročovová, Nauka, Moskva 1977, Metody psichologičeskogo issledovanija, problemy i poiski putej realizacii, red. V. A. Barabanščikov, IP AN SSSR, 1986, Metodologija, teorija, praktika, red. A. L. Žuravlev, Nauka, Moskva 1988).

Sborník je rozdělen do čtyř částí. První část zahrnuje sociálně psychologické metodiky diagnostiky osobnosti ve skupině. Je zkoumána osobnost a její vzájemná součinnost se skupinou. Např. „Metoda mnohoúrovňového hodnocení osobnosti ve skupině“ umožňuje analýzu sociálně psychologických vlastností osobnosti, a to na základě jejího vkladu do společné činnosti a prostřednictvím stupně efektivity její motivační, volní a emocionální regulace. „Metoda zkoumání zaměřenosti osobnosti“ je založena na analýze jejího hodnotícího vztahu k určitému okruhu objektů, odrážející nejdůležitější stránky sociální reality a může být využita při sledování různých sociálních skupin (pracovních, manželských). Test „Pracovní situace“ je zaměřen na diagnostiku osobnostních předpokladů pro řídicí funkci a umožňuje prognózovat úroveň efektivity řídicí činnosti vedoucích. „Metoda hodnocení osobnosti vedoucího“ dostatečně adekvátně hodnotí celkovou strukturu osobnosti vedoucího.

Druhá část zahrnuje metodiky sociálně psychologické diagnostiky skupiny. Objekt výzkumu jsou mezilidské vztahy a skupinové psychologické fenomény. Potřebnou metodou se ukazuje mimo jiné „Metoda diagnostiky manželských vztahů“, která umožňuje na základě analýzy charakteru vzájemných vztahů mezi manželi určit míru psychologické pomoci v rodině a „Metoda psychologické analýzy komunikace ve skupině“, jež je zaměřena na hodnocení psychologických